

УДК 347.451

С.В. КУРЧЕНКО, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ПРАВОВІДНОСИН, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ З ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ ПРИРОДНИМ ГАЗОМ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

Ключові слова: послуга, постачання, природний газ, газопостачання, приєднана мережа

Договір постачання природним газом через приєднану мережу на сьогоднішній день є одним із ефективних способів регулювання майнових відносин між постачальниками та споживачами. Запровадження у сфері газопостачання принципів конкурентного середовища, а також функціонування вільного ринку, сприяло юридичному та технологічному розмежуванню окремих операцій з постачання, зберігання, транспортування та розподілу природного газу. Крім того, внаслідок такого розмежування положеннями нормативно-правових актів було встановлено вимоги, до суб'єктів, які провадять діяльність на ринку природного газу. В сукупності наведені обставини обумовлюють науковий та практичний інтерес до аналізу суб'єктного складу відносин газопостачання, які виникають на підставі відповідного цивільно-правового договору, а також їх правового статусу.

Питанню постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу присвятили праці такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як А. Ісічко, С. Вавженчук, П. Карповська, О. Кисельов, Л. Кулікова, С. Матіяшук, Д. Мечетін, С. Немченко, А. Сербова, В. Сергієнко, І. Спасибо-Фатєєва, А. Чібіс, А. Яновський, В. Яроцький та ін. Звідси, метою статті є дослідження суб'єктного складу відносин постачання природним газом через приєднану мережу, що виникають на підставі відповідного цивільно-правового договору, а

також визначення особливостей правового статусу його сторін.

Традиційно під суб'єктним складом правовідносин розуміють коло конкретних їх учасників (фізичних та юридичних осіб), які мають права та обов'язки відносно один одного і, таким чином, перебувають в юридичному зв'язку між собою з приводу певного об'єкту правовідносин. До суб'єктного складу правовідносин, що виникають з договору постачання природним газом через приєднану мережу, відповідно, входять сторони договору, які наділені взаємними правами та обов'язками.

Так, відповідно до ст.714 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) сторонами договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, є постачальник та споживач (абонент) [1]. При цьому положеннями ЦК України не встановлюються вимоги та не визначається статус наведених суб'єктів, у зв'язку з чим ми знаходимо відповіді на порушені питання в положеннях спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу» (далі – Закон) та Правил надання населенню послуг з газопостачання, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 09.12.1999 р. № 2246 (далі – Правила надання населенню послуг з газопостачання).

Положення ст.1 Закону та положення п.2 Правил надання населенню послуг з газопостачання, фактично, закріплюють ідентичні визначення постачальника та побутового споживача за договором постачання природним газом. Відповідно до наведених норм побутовими споживачами визначаються фізичні особи, які отримують природний газ з метою використання для власних побутових потреб, у тому числі для приготування їжі, підігріву води та опалення своїх житлових приміщень (статті 1; 3, п.2) [2]. За відсутності інших положень стосовно побутового споживача в положеннях законодавства можна зробити висновки, що до нього закон, зокрема, ЦК України, висуває загальні вимоги як для суб'єкта договірних відносин. Однак у силу того, що постачання природного газу здійс-

нюється через підключення до спеціальних мереж об'єктів споживача, які відповідно до п.2 Правил надання населенню послуг газопостачання є територіально відокремленими газифікованими спорудами (житловими будинками, квартирами, майстернями, літніми кухнями тощо), що належать споживачеві на праві власності або користування (п.2) [3], можна визначити, що споживачем є повнолітня дієздатна особа, яка на підставі права власності або іншого речового права володіє об'єктом, який підлягає «газифікації». Варто відмітити, що ми повністю підтримуємо позицію О. Сербової, яка вважає, що споживачем в договорі постачання природного газу через приєднану мережу може бути не тільки власник, а й інші особи, які законно володіють нерухомим майном, яке може бути підключено до газових мереж [4, с.883]. Поясненням цьому є та обставина, що набуттям речового права на об'єкт нерухомого майна, відмінного від права власності, як правило, призводить до того, що у такої особи, зазвичай, виникають правомочності з володіння та користування таким об'єктом. У зв'язку з цим така особа може користуватися й всіма благами, що пов'язані з нерухомістю, на яку в неї є речові права, в тому числі, газом, водою, електричною енергією тощо. В той же час, якщо використання певних благ нерухомої речі протирічить природі речового права, на підставі якого така річ знаходиться у особи, то цілком логічно, що вона не має право використовувати такі блага.

Окрему увагу слід звернути на те, що Правила надання населенню послуг з газопостачання по суті не покладають на споживача, який є власником нерухомого майна, обов'язку припинити договір газопостачання у разі тимчасового невикористання такого майна за призначенням. Крім того, Законом та Правилами надання населенню послуг з газопостачання чітко не передбачено порядку укладення договору зі споживачем, який тимчасово володіє газифікованим об'єктом. При цьому, зважаючи на те, що відповідно до абзацу третього п.29 Правил надання населенню послуг з газопостачання споживач зобов'язаний пройти інструктаж з безпечного

користування газом у побуті, у тому числі ознайомитися з інструкцією з правил безпечного користування газовими приладами і пристроями [3], це питання є досить важливим, у зв'язку з чим існує два варіанти вступу іншої особи у відносини газопостачання. Перший варіант: власник газифікованого об'єкту, з яким укладено договір про постачання природним газом, припиняє такий договір за домовленістю з постачальником, а особа, яка набуває похідні речові права на такий об'єкт (всі крім права власності), укладає з постачальником новий договір з дотриманням всіх процедур, передбачених положеннями законодавства. Другий варіант: власник газифікованого об'єкту нерухомого майна не припиняє договір постачання природним газом, але при цьому шляхом укладення окремого договору або шляхом включення відповідних умов до договору, з якого у іншої особи виникає речове право на газифікований об'єкт, «переводить» на таку особу права і обов'язки споживача за договором постачання природним газом. Однак варто зазначити, що другий варіант певною мірою не приймає до уваги необхідність проходження споживачем інструктажу з безпечного користування газом у побуті.

Для більш детального регламентування наведеної ситуації необхідно внести відповідні зміни до Правил надання населенню послуг з газопостачання і, наприклад, надати власнику газифікованого об'єкту права з проведення такого інструктажу або покласти на нього обов'язок з повідомлення відповідних служб, зокрема, постачальне та газорозподільне підприємства про передачу речових прав на газифікований об'єкт іншій особі для того, щоб останні могли забезпечити проходження такою особою відповідного інструктажу.

Необхідно звернути увагу, що в Правилах надання населенню послуг з газопостачання особа, яка бажає укласти договір постачання вже на етапі його укладення або погодження умов має статус споживача, що чітко та неодноразово визначено положеннями пункту четвертого наведених правил. Зокрема, як зазначалося вище, відповідно до абзацу третього

наведеного пункту «для укладення договору або внесення змін до нього споживач на вимогу газопостачального підприємства повинен пред'явити:...» (п.4) [3].

Специфікою суб'єктного складу відносин газопостачання є те, що на рівні з побутовим споживачем природного газу, положення ст.1 Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу» є власне споживачі та кваліфікована споживачі.

Зокрема, відповідно до наведених положень кваліфікованим споживачем є споживач, рівень якого відповідає ступеню, визначеному національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, та який має право вільно купувати газ у будь-якого постачальника. Споживачем в аспекті наведених положень є юридична або фізична особа – підприємець, яка отримує природний газ відповідно до договору про постачання природного газу та використовує його як паливо або сировину (ст.1) [2].

Такий підхід можна вважати виключенням з загальних правил, оскільки здебільшого в юридичній літературі в якості споживача визначаються фізичні чи юридичні особи, які звертаються за придбанням товарів, робіт, послуг із будь-якою метою і не є професіоналами у цій сфері [5, с.90]. Однак варто зазначити, що в межах положень спеціального законодавства такий поділ виглядає більше як умовний.

Положення ст.1 Закону та п.2 Правил надання населенню послуг з газопостачання встановлюють, що газопостачальним підприємством є суб'єкт господарювання, що на підставі ліцензії здійснює постачання природного газу безпосередньо споживачам згідно з укладеними договорами (статті 1, 3, п.2) [2]. Водночас, відповідно до ст.1 наведеного закону гарантованим постачальником є визначене у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, газопостачальне підприємство, яке не має права відмовити споживачу в укладенні договору постачання природного газу [2]. При цьому, зазвичай, Кабінет Міністрів України у своїх постановах визначає в якості гарантованих постачальників природного газу суб'єктів господарювання, що

в установленому порядку отримали ліцензії на постачання природного газу, газу (метану) вугільних родовищ за регульованим тарифом.

У зв'язку з публічною природою договору постачання єдиною відмінністю між гарантованими та негарантованими постачальниками природного газу є те, що одні здійснюють газопостачання за регульованим тарифом, а інші – за нерегульованим, однак в силу прямого нормативно-правового положення жоден з них не має права відмовляти в укладенні договору постачання природним газом.

При цьому варто відмітити, що Правилами надання населенню послуг з газопостачання чітко визначено, що постачання та розподіл природного газу може здійснювати одне підприємство. Однак при цьому відповідно до частини третьої ст.8 Закону ліцензія видається на кожен вид діяльності (ст.6) [2]. У зв'язку з цим цілком логічним є те, що договір постачання природного газу через приєднані газові мережі може укладатися з суб'єктом, в якому поєднується виконання двох функцій на ринку природного газу, однак такий договір буде лише один і не включатиме безпосередні умови про транспортування природного газу.

Таким чином, цілком логічно, що в якості газопостачального суб'єкта може виступати лише суб'єкт підприємницької діяльності, чия діяльність в межах проведення операцій з газопостачання має професійний характер [4, с.883]. Тобто така юридична особа має спеціалізуватися на проведенні певного роду діяльності у сфері газопостачання. Підтвердженням такої спеціалізації і права юридичної особи взагалі проводити діяльність з газопостачання є наявність відповідної ліцензії. Варто погодитися з О. Герасимчук, що ідея виділення договорів, стороною яких є суб'єкт, котрому притаманні специфічні ознаки, не є новою для вітчизняної цивілістики. Наприклад, в радянській час досить широко обговорювалося питання місця господарських договорів у системі цивільно-правових угод [6, с.70]. В той же час, зважаючи на активний розвиток різних сфер суспільного життя і у зв'язку з цим окремих договірних конструкцій, а також наділення деяких сторін окремих договорів спе-

цифічними ознаками, зокрема, такими, як професійність стає нормою і результатом закономірного розвитку договірних прав. Крім того, можна стверджувати, що, на сьогоднішній день, як правило, суб'єктний склад правовідносин з договорів купівлі-продажу (до яких певним чином відноситься договір постачання природним газом через приєднану мережу) в межах багатоманітності його форм має специфікації суб'єктного складу [7, с.32] і не зводиться до типового стандарту, універсального для всіх договірних відносин.

Характерною рисою для суб'єктного складу договірних відносин з газопостачання є те, що положення спеціального законодавства, зокрема, Закону та Правил надання населенню послуг з газопостачання не встановлюють спеціальних вимог до організаційно-правової форми діяльності постачальника, у зв'язку з чим можна зробити висновок, що він може діяти в будь-якій організаційно-правовій формі, передбаченій положеннями законодавства.

Якщо проводити класифікацію постачальників за сферою їх діяльності на тих, що діють тільки на внутрішньому ринку, експортних, тобто тих, що діють на зовнішньому ринку, а також тих, що діють як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку [8, с.10], то, зважаючи на реалії вітчизняних правовідносин і, зокрема, на державний підхід до енергетичної безпеки України, на вітчизняному ринку природного газу діють українські резиденти-постачальники. Суб'єктний склад правовідносин з постачання природного газу через приєднану мережу характеризується тим, що до його складу в будь-якому разі входить юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, який бажає отримати прибуток, а також фізична чи юридична особа, яка вступає у відносини з метою придбання відповідних товарів (п.4) [3] (природного газу) і отримання відповідних послуг з його постачання та обслуговування відповідних мереж та газових приладів. При цьому постачальник є виключно професійним учасником ринку природного газу.

Якщо проаналізувати правовий статус обох сторін договору постачання природним газом через приєднану мережу на предмет

визначення «слабої» сторони, то в актуальних умовах розвитку ринку нею буде постачальник, однак, лише за однією ознакою – його підвищена зацікавленість в укладенні договору [9, с.39]. Водночас на фоні запровадження принципів вільної конкуренції у сфері газопостачання наведена обставина має розглядатися як така, що найближчим часом має відпасти.

Зважаючи на вищенаведене, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день в положеннях ЦК України, а також спеціального законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері газопостачання, порядок набуття правового статусу споживача за відповідним цивільно-правовим договором визначено досить неоднозначно. Крім того, деякі питання, зокрема, в частині порядку укладення договору постачання природним газом потребують додаткового нормативно-правового регламентування.

Водночас положення Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу» та Правил надання населенню послуг з газопостачання досить комплексно врегулювали питання щодо суб'єктного складу відносин газопостачання, умовно поділивши всіх споживачів на звичайних, побутових та кваліфікованих, а постачальників – на гарантованих та негарантованих, що дозволило визначити особливості взаємовідносин між різними учасниками ринку природного газу. При цьому поділ постачальників здійснюється лише на підставі критерію порядку формування цін і тарифів на природний газ та послуг з його постачання, адже в силу нормативно-правових положень постачальник не має права відмовити в укладенні договору постачання природним газом, якщо об'єкт знаходиться на території, яку обслуговує постачальник.

Демонізація сфери постачання природного газу, а також запровадження конкурентних засад здійснення діяльності на ринку природного газу обумовлюють необхідність більш глибокого наукового аналізу порушених у статті питань з метою формування конкретних науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у зазначеній сфері, а також застосування чинних положень законо-

давства. У зв'язку з цим ці питання потребують додаткової уваги вчених юристів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : станом на 01.01.2013 р. // ВВР України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
2. Закон України «Про засади функціонування ринку природного газу» : від 08.07.2010 р., № 2467–VI // ВВР України. – 2010. – № 48. – Ст. 566 (зі змін).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання населенню послуг з газопостачання» : від 09.12.1999 р., № 2246 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 14.04.2004 р., № 476) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 50. – Ст. 55.
4. Сербова А. В. Субъекты договора снабжения природным газом бытового потребителя / А. В. Сербова // Форум права. – 2011. –

№ 1. – С. 879–884 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11cavgbp.pdf>.

5. Олюха В. Суб'єкти публічного договору / В. Олюха // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 8. – С. 88–90.
6. Герасимчук О. Система цивільно-правових договорів: стан і перспективи розвитку / О. Герасимчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2003. – № 2. – С. 67–72.
7. Вавженчук С. Я. Логічні межі понять сторін предмета договору як елементів договору купівлі-продажу / С. Я. Вавженчук // Адвокат. – 2010. – № 3 (114). – С. 31–34.
8. Сергієнко В. В. Правове регулювання договорів на поставку нафти : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. В. Сергієнко ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 20 с.
9. Мечетин Д. В. Слабая сторона в договоре присоединения / Д. В. Мечетин // Гражданское право. – 2010. – № 2. – С. 39–40.

Курченко С. В. Суб'єктний склад правовідносин, що виникають з договору постачання природним газом через приєднану мережу / С. В. Курченко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 571–575 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kcvhpm.pdf>

Проведено аналіз суб'єктного складу правовідносин з договору постачання природним газом через приєднану мережу; визначено особливості правового статусу споживача та постачальника; досліджено питання укладення договору постачання особою, яка має обмежені речові права на газифікований об'єкт; встановлено відмінності між гарантованим та негарантованим постачальником природного газу.

Курченко С.В. Суб'єктний состав правоотношений, которые возникают из договора снабжения природным газом через присоединенную сеть

Проведен анализ субъектного состава правоотношений из договора снабжения природным газом через присоединенную сеть; определены особенности правового статуса абонента и поставщика; исследован вопрос заключения договора снабжения лицом, которое имеет ограниченные вещные права на газифицированный объект; рассмотрены отличия между гарантированным и негарантированным поставщиком природного газа.

Kurchenko S.V. The Participants of Relations that Arise from Contract of Supply of a Natural Gas through Gas Supply Network

The analysis of the participants of relations that arise from contract of supply of a natural gas through gas supply network is devoted. A features of subscriber and supplier legal statuses are determined, an issue of conclusion the contract of supply of a natural gas by a person who has limited real rights on gasified object is researched, a difference between guaranteed and nonguaranteed natural gas supplier is ascertain.